

Social retfærdighed i havebrugssamfundet

Martin D. Munk

Social retfærdighed har længe været et centralt emne, og bliver særligt drøftet i de her år i forhold til (stigende) ulighed, og det jeg kalder for levedygtige samfund karakteriseret ved såvel retfærdige levekår som klima og miljømæssig bæredygtighed. I essayet fremanalyseres hvilke principper, der kan trækkes på for at skabe levedygtige fællesskaber

Emneord: Social retfærdighed, levedygtige havebrugssamfund, ulighed, fællesskaber, familie

Social retfærdighed har længe været et centralt emne i samfundsvidenskab, pædagogik og filosofi. Særligt bliver social retfærdighed drøftet i de her år i forhold til (stigende) ulighed (f.eks. af Piketty 2020, 2021) og det, jeg kalder for levedygtige samfund karakteriseret ved såvel retfærdige levekår som klima og miljømæssig bæredygtighed (Munk 2022). Det er empirisk set åbenlyst, at eksisterende samfundstyper ikke er levedygtige og socialt retfærdige. Der har igennem flere årtier været fokus på, at større pædagogiske og sociale reformer skulle bidrage til afhjælpe store forskelle i livschancer, eller som jeg her taler om: Socialt retfærdige levekår. Det vil sige, at chanceuligheden for at klare sig godt i skolefag som matematik og dansk, få en uddannelse og opnå et vellønnet arbejde er væsensforskellig mellem bedre stillede socialklasser og ringere stillede socialklasser. Mange af disse reformer har ikke givet de intendede resultater. Tværtimod er chanceuligheden, forstået som social mobilitet, steget i uddannelse (Karlsen og Landersø 2021) og i indkomst (Harding og Munk 2020). Parallelt hermed vokser den økonomiske ulighed (Piketty 2020), blandt andet i takt med en væsentlig reduktion i omfordelingen af indkomst og andre tilsvarende politiske reformer. Forestillingen om, at pædagogik og andre tilgange kan ændre livschancerne sker således ikke umiddelbart. Endelig er CO2 aftrykket meget ulige fordelt; ikke længere primært mellem landene som i 1990, men nu inden for landene. De højeste indkomstklasser i landene udleder klart mere end de lavere indkomstklasser (Chancel 2021). Derved bidrager de højeste indkomstklasser mindst til klima og miljømæssig bæredygtighed. Som Lucas Chancel (2020), Bruno Latour (2018) og Éloi Laurent (2020) alle understreger, så hænger ulighed, eller social retfærdighed, sammen med klima og miljø.

Som en form for svar på spørgsmålet om, hvorledes social retfærdighed kan (gen) skabes, tages afsæt i en samfundsformation fra omkring 5.000-10.000 år siden, det hortikulturelle samfund, lige før opkomsten af landbrugssamfundet, som

Gerhard Lenski (1966) beskriver gennem et økologisk-evolutionært teoretisk blik. Nolan og Lenski (2015) analyserer sammenhængen mellem samfundstype, jordbrug, kultivering af planter, fællesskab, reproduktion, ulighed, økonomi, teknologi og overlevelse i et økologisk-evolutionært perspektiv. Med andre ord, helt grundlæggende er strukturel ulighed, jordbrugstype, reproduktion og levedygtighed tæt sammenvævet (Nolan og Lenski 2015; Munk 2022; Nielsen 2004).

Denne tilgang understøtter jeg med en skelen til, at ulighed hænger sammen med først udviklingen af teknologi i landbruget, siden kapitalisme og modernitet, og at efterstræbelsen af social status er en stærk drivkraft, som gennem ideologien om meritokrati indeholder et kontraproduktivt element såvel samfundsmæssigt som miljømæssigt betragtet. Tillige underbygger jeg tilgangen med betragtningen om, at den hortikulturelle samfundstype kan anvendes i moderne tid, - til skabelsen af levedygtige samfund med social retfærdighed. Endelig anvender jeg en forståelse af, at familie, husholdning og økonomi hænger nært sammen, hvilket knytter sig til sammenhængen mellem reproduktion, produktion, gensidighed og omfordeling (jf. Polanyi 2001).

Ulighed og social status

Social uretfærdighed hænger tæt sammen med den strukturelle ulighed i et samfund, det vil sige ulige levekår, som over tid fremmes af en monopoliseret kapitalistisk produktionsmåde. Som Max Weber (1978) viste, bidrager moderniteten på den ene side, gennem svækkelse af husholdningen og den simple vareproduktion, til individuel frisættelse, som særligt tager form for omkring 130 år siden. Sammen med et afgørende uddannelsesløft leder denne udvikling efterhånden til stigende lighed set i et historisk perspektiv. På den anden side bidrager svækkelsen af fælles produktionshusholdninger i slægten med respekt for jorden senere hen til stigende strukturel ulighed, og flere borgere bliver afhængige af arbejdspladser i profitdrevne virksomheder eller i staten. Derved kan de fleste borgere ikke længere regne med støtte fra kollektive husholdninger og civilsamfund. Denne udvikling accelereres af en voldsom kapitalakkumulation i den vestlige verden, fx målt på ulige velstandsstigninger, reguleringer af især den offentlige sektor, statslig centralisering og eksponentielt stigende ulighed målt på indkomster og formuer, som særligt stiger fra 1980erne og 1990erne, trods reduceret fattigdom. Derved koncentrerer magtfulde positioner og finansiel kapital i stigende grad på færre og færre hænder (Piketty 2020).

Denne ulighedsproces er set tidligt i historien. Konstitueringen af ulighed, og dermed social uretfærdighed, tager allerede sin begyndelse i den neolitiske periode (Munk 2022). Præhistorisk ulighed kan således spores tilbage til indførelsen og brugen af okseploven i landbruget. Et betydeligt antal arkæologiske steder afslører en stejl stigning i uligheden i Eurasien for ca. 6000

år siden, da indførelsen af oksepløven er en arbejdsbesparende teknologi som frakobler velstand og arbejde (Fochesato, Bogaard og Bowles 2019). Denne ulighedsproces, er stadig aktuell i moderne samfund, ikke alene økonomisk og socialt set, men også miljømæssigt. Piketty (2020) dokumenterer denne aktualitet ved at vise, at formueuligheden er stigende samtidigt med, at miljøbelastningen er ulige.

Ulighed som fænomen bliver således kædet sammen med bæredygtighed (Chancel 2020; Laurent 2020), som jeg breder ud til et begreb om levedygtighed. Levedygtighed henviser til samfundets evne til at sammenkoble social retfærdighed, strukturelle levekår og klima- og miljømæssig bæredygtighed.

Med vor levemåde og samfundstype i form af kapitalisme, hvor der stræbes efter succes og social status, skævvrides mere grundlæggende den biologiske og sociale reproduktion med færre typer af livsformer til følge. Moderne produktion, ulighedsstrukturer og livsformer med overforbrug er ved at ødelægge og omkalfatre disse reproduktioner for altid. Klimaet og vore økosystemer er under kraftige forandringer med uoverskuelige følger for alt biologisk liv (Munk 2022; Laurent 2020; Polasky et al. 2019). Skævvridningen af reproduktionen kommer til udtryk ved, at familieformer er under opløsning og omkalfatring, navnlig i middel- og arbejderklassen, hvor skilsmisse og jobskifte er hyppige begivenheder, medens underklassen oftest er karakteriseret ved lave indkomster, brudte familier, ustabilitet og begrænset uddannelse. I de seneste årtier forårsages disse skævvridninger især af, at arbejdsdeltagelsen polariseres og konkurrenceudsættes i befolkningen, godt hjulpet af ulighedsskabende skattepolitikker. Parallelt hermed tager urbaniseringen til (Munk 2016) med stigende social segregering og boligpriser til følge.

Helt grundlæggende koloniseres livsverdenen gennem moderniserings- og rationaliseringsprocesser (Habermas 1997, 382; Nørager 1987, 189) processer stærkt påvirket af en systemisk kapitalisme med udbytning af natur og mennesker, som i sin karakter baseres på kortsigtede økonomiske kalkuler med performance og præstationer som vigtigste værdier. Det kan iagttages, at mennesker i moderne samfund kommer ud af balance uden rodfæstning. Eksempelvis illustreret ved at børn og unge af læger ordineres til at tage piller for at kunne klare mosten i en skole og et samfund, som dyrker det *overophedede selv* med "friheden" til gennem egne og andres forventninger at søge succes i skolen og senere i livet på bekostning af fællesskaber (jf. Ferdinand Tönnies 1957) og eget naturlige velvære. Denne udvikling fører i sidste ende også til en negligering af strukturelt funderet social uretfærdighed, hvor det accepteres, at individet er afhængigt af egen formåen, ikke af kollektivet. Utallige studier af inter- og multigenerationelle ulighedsrelationer viser ikke desto mindre, at denne forståelse af individet ikke er sandfærdig, da fællesskaber og familie er helt afgørende.

I stedet for at problematisere de samlede omkostninger og gevinster ved efterstræbelse af social status har reformatorer og fagfolk, herunder sociologer og pædagoger, gennem mange generationer været, og er, optagede af, at socialklasser har lige adgang til og muligheder for forskellige former for status i uddannelse, indkomst og arbejde (Jackson 2020; Karlson og Landersø 2021). En efterstræbelse som understøttes af en udbredt ideologi om meritokrati, navnlig fremført i kredse med anskuelser forankret i politisk liberalisme. Denne ideologi er på det seneste blevet problematiseret af Michael Sandel (2021), som argumenterer for, at en retningsangivende tanke om individets lige muligheder i virkeligheden bidrager til cementering af en stigende strukturel ulighed, og dermed til social uretfærdighed. Denne type af argument fremføres tillige af Michelle Jackson (2020). Ses der på årtiers politiske, pædagogiske og sociale tænkning konstaterer såvel Jackson som Sandel et skifte fra, at social retfærdighed handler om strukturel lighed til individuelle lige muligheder med et fokus på, at børn og unge fra forskellig social baggrund har lige chancer for at opnå en bestemt uddannelse, arbejde og indkomst. Som følge heraf begrundes reformer på skoleområdet og andre bærende institutioner ud fra en intention om at mindske virkningen af ”social arv” og at skabe lige muligheder. Derved fokuseres i reformerne typisk på enkeltstående sociale og pædagogiske greb, fx med henblik på at unge bliver bedre i matematik og dansk for at øge chancerne i uddannelsessystemet. Særligt paradoksalt indebærer 2013 erhvervsskolereformen samtidigt, at adgangen til erhvervsuddannelser forandres med færre indgange og vanskeliggøres med karakterkrav om bestået i dansk og matematik (Jørgensen 2016). Dette til trods for at empiriske studier fra det daværende KORA og Rockwool Fondens Forskningsenhed begge viste, at omkring en tredjedel af erhvervsskoleelever med karakterer i matematik og dansk under 2 gennemførte en fuld erhvervsuddannelse.

Over de seneste 40-45 år mistes derved en forståelse for vigtigheden af sociale strukturer og radikale reformer til fordel for mere isolerede tekniske interventioner og målinger heraf (Jackson 2020). Dette indebærer, at pædagogik, uddannelse og sociale foranstaltninger bliver til instrumenter i øgningen af den sociale uretfærdighed. Et overfokus på individets lige muligheder frem for strukturel ulighed er med til at fjerne fokus fra, at social uretfærdighed i høj grad produceres og reproduceres gennem strukturelle ulige livsbetingelser, begrænsninger og institutioner (Jackson 2020; Bourdieu 1996, 2014). Historisk ved vi, at det netop strukturelt er muligt at løfte unge med opbygningen af et flerstrengt og rummeligt uddannelsessystem. Eksempelvis peger en række amerikanske forskere på opbygningen af community colleges og grundskoler i USA i slutningen af 1800-tallet og frem som et afgørende gennembrud (Piketty 2020; Brint 2017). Målet dengang var at understøtte udviklingen af unges håb og kvalifikationer, forankret i egne lokale samfund, oftest med fordel i allerede eksisterende stærke bånd til arbejdsmarkedet og aktiviteter i det civile samfund. En udvikling som også kom til Danmark, blot meget senere (Karlson og Landersø 2021).

Det hortikulturelle samfund og reproduktive strategier

Mange teorier har fokuseret på samfundstype og -modeller med fokus på vækst, profit, velstand, statslig genereret velfærd og generel social reproduktion. Få teorier har familien, husholdningen og levedygtige samfund som centrum for begrebsdannelse og undersøgelser. Problemet er, at eksisterende samfundstyper og mennesket som art – især i det moderne samfund – har, og er ved at underminere reproduktionsgrundlaget for social retfærdighed (Fraser 2014). Især omkalfatres økologien, såvel den humanøkologiske som naturens økologi. Social retfærdighed kan imidlertid ikke skabes og oppebæres uden, at jorden, atmosfæren og naturen (den naturlige kapital, jf. Barbier 2019) er intakt, da ubalancer heraf rammer skævt i såvel nuværende som kommende generationer, hvor mange antageligt mister livsgrundlaget (Laurent 2020).

Derved kommer sociologisk reproduktionsteori ikke alene til at handle om sociale og økonomiske overlevelsestrategier (Bourdieu 1996), men om basal økologi, biologi og socialitet der muliggør en levedygtig og bæredygtig reproduktion af familier, fællesskaber, husholdninger, produktion og civilsamfund. Dette handler ikke om, hvordan familier og sociale grupper formår at leve videre inden for en kort tidshorisont og varetage snævre interesser om at vinde mere end de andre, apropos efterstræbelsen af social status.

I stedet handler det om et samfund med levedygtige husholdninger og om at mestre varetagelse af familiens og fællesskabets muligheder for livsformer med stabilitet. Familiens og civilsamfundets interesser kan potentielt varetages ved fastholdelse af politisk autonomi og et socialt forankret kredsløb i det nære fællesskab, en videreførelse af slægten og netværk gennem reproduktive, strategiske og langtidsholdbare handlinger med øje for vigtigheden af profylakse (det vil sige et sundt liv), muligheder for at kvalificere sig til en omsættelig indkomst gennem adgang til arbejde, sund biologi og natur.

Hvis vi går længere tilbage i tiden, er det muligt at finde en mere levedygtig samfundstype, som på sæt og vis allerede nu praktiseres i det små, ved at borgere såvel i byerne som på landet fokuserer på havebrug og selvforsyning gennem regenerative jordbrug (White 2020) og brug af haver.

Særligt det hortikulturelle samfund, havebrugssamfundet, som type, er en øjenåbner (Lenski 1966; Nolan og Lenski 2015). Lenski beskriver det som et samfund mellem jæger-samler samfundet og landbrugssamfundet. Havebrugssamfundet opstår på grund af global opvarmning for 15.000 til 8.000 år siden, og dermed bliver det nødvendigt at kultivere planterne selv, og have husdyr for at sikre fødekæden, frem for blot at indsamle planter i den vilde natur og udøve jagt. Havebrugssamfundet benytter en kultiveringsteknik, som vi også kender til i dag, nemlig ”slash and burn”.

Sociologisk set er samfundstypen særlig interessant, da det på den ene side er karakteriseret ved en lav grad af ulighed, høj social mobilitet, et stabilt økonomisk overskud (Nolan and Lenski 2015) og på den anden side miljømæssig bæredygtighed. Et samfund med et stabilt overskud er afgørende for at kunne brødføde større fællesskaber og for at kunne investere i såvel nutiden som i fremtiden.

Uligheden sætter sig, som nævnt, for alvor igennem med opfindelsen af oksepløven i landbrugssamfundet og adgang til og ejerskab over jord (som senere formaliseres, jf. Piketty 2020), hvilket ifølge Jørgen Jensen (2013) etableres som et resultat af handel og social dynamik. En dynamik karakteriseret ved en konkurrence om magt og prestige (Munk 2022). Det ulige landbrugssamfund konstitueres vel dermed både som et resultat af en dynamik i den socioøkonomiske sfære og teknologi, og derved påbegyndes en social stratificering af dem som har, og dem som ikke har.

Således betragter jeg det hortikulturelle samfund som en levedygtig og mere retfærdig samfundstype, der deler træk med det egalitære moderne samfund (Harding and Munk 2020). Denne samfundstype opfylder en række betingelser, herunder en høj beholdning af social kapital, lav ulighed, betydelig grad af lokal familiestabilitet og stærk tilknytning til foreninger (Munk 2022). Tillige er dyrkningen af jorden og natursynet afgørende aspekter. Det er dermed ikke blot en vis type af velfærdsstat, som kan give lav ulighed, høj social mobilitet og økonomisk overskud.

Levedygtige regenerative jordbrug forsøges praktiseret rundt i verden på et eksperimentelt plan (Brown 2018) og udspringer af mange forskellige lokalsamfund, hvor familier og fællesskaber driver regenerative jordbrug med fokus på dyrkning af jorden på en måde, som gør jorden blød og god til at optage kulstof. I Danmark er der i de seneste år dukket forskellige initiativer op. Eksempelvis foreningen af familielandbrug på Sjælland med sigte på at dyrke jorden skånsomt og effektivt (VKST uå.) og Foreningen af Regenerativt Jordbrug (FRG), som i 2020 blev stiftet af unge jordbrugere og andre. FRG skriver på deres hjemmeside:

Regenerativt Jordbrugs formål er at bringe samfundet i samklang med det økosystem, som mennesker og jordbrug er del af. Vi søger den drastiske omstilling af dansk landbrug, fra en klima- og miljøbelastning til en økologisk og social gevinst for samfund og natur. Vejen til et sådant landbrug indebærer øgning af biodiversitet i kulturlandskabet, kulstofbinding, mikroliv i jorden og dyr på græs – regenerativt jordbrug (FRG uå).

En ung jordbruger, Anders Højlund Andersen, beretter på *Ja Aktuelt* om forskellige praksisser rundt i verden, særligt i Danmark, Sverige og USA, hvor økologisk landbrug blev genintroduceret i 1947 via indsatser på Rosdale Institute (Andersen 2021). Et institut som sammen med andre kræfter på det seneste har etableret en form for certificering af regenerative jordbrug (ROC uå.).

Lignende fællesskaber etableres i andre beslægtede sammenhænge. Fødevarerfællesskaber dannes og kobler sig blandt andet til disse jordbrug, eksempelvis i Københavnsområdet (Københavns Fødevarerfællesskab uå.). En række højskoler, fx Brandbjerg, forsøger at omlægge til regenerativt jordbrug (se fx Lysgaard 2020). De skriver:

På højskolen er vi i gang med at omlægge driften af vores udeområder til et regenerativt jordbrug, som involverer både produktion af grøntsager og kød til højskolens undervisning og køkken, naturgenopretning og biodiversitet, samt opbygning af jordens frugtbarhed og kulstoflagring heri. Vi har indtil videre anlagt skovhave, en kombineret køkken- og frugthave, græsnings savanne med får, og vi er i gang med at anlægge en større køkkenhave med drivhusdomer, høns og ænder, samt et 'biodiversitetsparadis' og 34 hektar urørt naturskov (Brandbjerg Højskole 2021).

Deres beskrivelse er dækkende for, hvorledes mange regenerative jordbrug rammesættes og drives særligt med fokus på, hvorledes unge generationer kan dannes i en ny tid med regenerativt jordbrug, såvel begrebsligt som praktisk. Der mangler imidlertid forskning i hvilke sociale forudsætninger, der skal til for at sådanne fællesskaber og nye praksisser kan lykkes, også på et større globalt plan (Chaves og Wals 2018). Her peger jeg slutteligt på en række andre principper for bedre at kunne lykkes med at realisere disse fællesskaber.

OIKOS, omfordeling og gensidighed

Et princip, vi imidlertid kan hente hjælp fra til at understøtte udviklingen af socialt retfærdige havebrugssamfund, er OIKOS, hvilket er et oversat reproduktionsprincip i samfundsvidenskabelig teori og forskning (Munk 2016, 2021). Økonomi (der kommer af det oldgræske *oikos*), husholdning og familie tænkes som forskellige sider af samme sag, der gensidigt forudsætter hinanden. Her tænkes familie bredere end far, mor og børn; det vil sige mere på den udvidede familie og større fællesskaber, som potentielt i højere grad end klassebaserede kernefamilier kan bidrage til øget social retfærdighed, der for eksempel kan understøttes via deltagelse og drøftelse, som Piketty (2020) fremhæver.

Det aristoteliske hushold (*oikos*) er økonomisk selv bærende, og som med stor enighed blandt klassikere betragtes som den oprindelige fundamentale enhed bestående af husholdning(er), familier over flere generationer, økonomi, typisk jord og grundlæggende opdragelse. *Oikos* henviser til ejendom, familie og en samlet produktionsenhed, medens *oikia* henviser til hushold og den fysiske bygning (Munk 2016, 86).

I et OIKOS er familien, sociale relationer, hushold, bygninger og økonomi tæt sammenkoblede, og udgør dermed en anden form for økonomi end en ødelæggende kapitalistisk økonomi. OIKOS kan således bidrage til en genstart og udvikling af en form for cirkulær økonomi, hvilket efterlyses af førende forskere på området (Polasky et al. 2019; Melgar-Melgarab og Hall 2020). I moderne samfund er familie, fællesskaber og marked mere opdelt end i et OIKOS, en opdeling og differentiering som Max Weber (1978) har beskrevet på forskellig måde. Havebrugssamfundet tænker jeg som en generel model for samfundsopbygning, hvor OIKOS-princippet kan udgøre et element i udviklingen af havebrugssamfund og princippet om regenerativt jordbrug et andet.

Et tredje princip kommer fra Karl Polanyis (2001, 55-56) analyser af OIKOS, hvilket giver indsigt i, hvorledes et retfærdigt levedygtigt samfund grundlæggende kan understøttes af et forenet princip om gensidighed og omfordeling. Der produceres og skabes ikke alene værdier til producenten og familiens eget brug (modsat profit) i husholdet, men til et bredere socialt fællesskab, som Putnam (2015) på det seneste har fremhævet, idet overskuddet af produktionen kan veksles på et marked (en tilsvarende distinktion mellem husholdning og profitskabelse findes allerede hos Max Weber (1978, del I, kapitel 2(10), del II, kapitel 4).

Todelingen af en husholdning med produktion til (eget) brug og en anden pengedrevet produktion til markedspladsen fastholdes af Polanyi med vægt på, at førstnævnte har forrang. Derved gives en forholdsvis klar opskrift på, hvorledes levedygtige og retfærdige samfund skabes gennem et forenet princip om gensidighed og omfordeling. Dette forenede princip akkompagneres af et blik for stabile økonomiske overskud og parres med viden om, hvorledes de fælles naturbaserede goder på en bæredygtig måde, i dag, kan udgøre grundlaget for selv bærende husholdninger og fællesskaber. Dette er afgørende for, om og hvordan fremtidige børn, børnebørn og oldebørn vil klare sig – eller ikke vil klare sig.

Målet er det levedygtige socialt retfærdige havebrugssamfund, der er i stand til – via regenerative fællesskaber, livsformer, hushold, kapable familier og dannelsesprocesser forankret i princippet om gensidighed – at tage vare på nuværende og kommende generationer, såvel socialt, mentalt, pædagogisk som økologisk. Samfund og fællesskaber som medvirker til skabelse af social retfærdighed.

***Martin D. Munk, professor, afd. for pædagogisk sociologi, DPU,
Aarhus Universitet***

Referencer

- Andersen, Anders Højlund (2021). Naturbaserede løsninger i det regenerative landbrug, <https://www.jaaktuelt.dk/artikler/2021/naturbaserede-loesninger-i-det-regenerative-landbrug/>, 7.10.2021.
- Barbier, Edward B. (2019). *The concept of natural capital*. Oxford Review of Economic Policy 35(1): 14–36.
- Bourdieu, Pierre (1996 [1989]). *The state nobility*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2014 [2012]). *On the state*. Cambridge: Polity Press.
- Brandbjerg Højskole (2021). Ledige stillinger, <https://brandbjerg.dk/ledige-stillinger/>, 11.11.2021.
- Brint, Steven (2017). *Schools and Societies*. 3. udg. Stanford: Stanford University Press.
- Brown, Gabe (2018). *Dirt to soil: One family's journey into regenerative agriculture*. White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing.
- Chancel, Lucas (2020 [2017]). *Unsustainable inequalities*. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Chancel, Lucas (2021). *Global carbon inequality, 1990-2019*. Paris: PSE, WID. World Working Paper 2021/21.
- Chaves, Martha og Wals, Arjen E. J. (2018). Grassroots to global: Broader impacts of civic ecology, i: 5. *The nature of transformative learning for social-ecological sustainability*. Red. Marianne Krasny. Cornell University Press: 105-123.
- Fochesato, Mattia, Bogaard, Amy og Bowles Samuel (2019). Comparing ancient inequalities: the challenges of comparability, bias and precision. *Antiquity* 93(370): 853-869.
- Fraser, Nancy (2014). Can society be commodities all the way down? Post-Polanyian reflections on capitalist crisis. *Economy and Society* 43(4): 541-558.
- FRG (uden årstal). Om foreningen, <https://regenerativ.dk/om-os/>, 11.11.2021.
- Habermas, Jürgen (1997 [1981]). *Teorien om den kommunikative handling*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Harding, David J. og Munk, Martin D. (2020). The decline of intergenerational income mobility in Denmark: Returns to education, demographic change, and labor market experience. *Social Forces* 98(4): 1436–1464.

- Jackson, Michelle (2020). *Manifesto for a dream. Inequality, constraint, and radical reform*. Stanford: Stanford University Press.
- Jensen, Jørgen (2013). *Danmarks oldtid. Fra stenalder til vikingetid*. København: Gyldendal.
- Jørgensen, Christian Helms (2016). Reformen af erhvervsuddannelserne: En gang til, forfra og om igen. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* 64(4): 9-16.
- Karlson, Kristian B. og Landersø, Rasmus (2021). *The making and unmaking of opportunity: Educational mobility in 20th century Denmark*. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed. Study Paper 158 (R&R).
- Københavns Fødevarerfællesskab (uden årstal). <https://kbhff.dk>, 11.11.2021.
- Latour, Bruno (2018 [2017]). *Down to earth. Politics in the new regime*. Cambridge: Polity Press.
- Laurent, Éloi (2020). *The new environmental economics – sustainability and justice*. Cambridge: Polity.
- Lenski, Gerhard (1966). *Power and privilege. A theory of social stratification*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Lysgaard, Jonas Andreasen (2020). Bæredygtig udvikling og folkehøjskoler, i: *Bæredygtighedens Pædagogik*. Red. Jonas Andreasen Lysgaard og Nanna Jordt Jørgensen. København: Frydenlund.
- Melgar-Melgarab, Rigo E. og Hall, Charles A.S. (2020). Why ecological economics needs to return to its roots: The biophysical foundation of socio-economic systems. *Ecological Economics* 169, 106567.
- Munk, Martin D. (2016). Resiliens mellem individ og livsform. *Slagmark* 73(1): 81-102, e-online August 2018.
- Munk, Martin D. (2022). Familiers ulige livschancer og levedygtige samfund, i: *Social ulighed og social mobilitet i det 21. århundrede*, red. Thomas Clausen, Bente Jensen, Niels Rosendal Jensen og Anne Larson. Aarhus Universitetsforlag.
- Nielsen, François (2004). The ecological-evolutionary typology of human societies and the evolution of social inequality. *Sociological Theory* 22(2): 292-314.
- Nolan, Patrick og Lenski, Gerhard (2015). *Human societies. An introduction to macrosociology*, 12. udg. Oxford: Oxford University Press.

Nørager, Troels (1987). *System og livsverden. Habermas' konstruktion af det moderne*. Aarhus: Forlaget Anis.

Piketty, Thomas (2020 [2019]). *Kapital og ideologi*. København: Informations Forlag.

Piketty, Thomas (2021 [2020]). Først klimabenægterne, så ulighedsbenægterne, i: *Mod en ny socialisme. Essays 2016-2020*. København: Informations Forlag.

Polanyi, Karl (2001 [1944]). *The great transformation. The political and economic origins of our time*. Boston: Beacon Press.

Polasky, Stephen, Kling, Catherine L., Levin, Simon A., Carpenter, Stephen R., Daily, Gretchen C. Ehrlich, Paul R., Heal, Geoffrey M., og Lubchenco, Jane (2019). Role of economics in analyzing the environment and sustainable development. *PNAS* 116(12): 5233-5238.

Putnam, Robert (2015). *Our kids. The American dream in crisis*. New York: Simon & Schuster.

ROC (uden årstal). Regenerative organic certified, <https://regenorganic.org>, 11.11.2021.

Sandel, Michael J. (2021). *Meritokratiets tyranni. Hvad blev der af det felles bedste?* København: Informations Forlag.

Tönnies, Ferdinand (1957 [1887]). *Community and society*. East Lansing: The Michigan State University Press.

VKST (uden årstal). Regenerativt landbrug: Rådgivning om bæredygtig dyrkning, <https://vkst.dk/oekologi/regenerativt-landbrug/>, 11.11.2021.

Weber, Max (1978 [1922]). *Economy and society*. Berkeley: University of California Press.

White, Courtney (2020). Why regenerative agriculture? *American Journal of Economics and Sociology* 79(3): 799-812.